

Prof. dr. Miha Japelj

OB NOVEM LISTU RASTOČE KNJIGE V ŠENTJANŽU

Drage Šentjanke in Šentjanci!

Spoštovani vsi! Dovolite mi, da se najprej zahvalim spoštovani gospe profesorici Mariji Brce, ravnateljici OŠ Milana Majcna Šentjanž, ki mi je izkazala posebno čast in me povabila v vaš in tudi malo moj Šentjanž ob slovenskem kulturnemu prazniku in ob spominu na našega največjega pesnika Franceta Prešerna. Ker boste v Šentjanžu svoj kulturni praznik obogatili z novim listom v Rastoči knjigi, sem povabilo sprejel še z večjim osebnim veseljem, saj že skoraj petnajst let sodelujem v plemenitem vseslovenskem in mednarodnem projektu Rastoča knjiga in navijam zanj.

Danes bi vam rad povedal nekaj svojih doživetij iz prvih dveh let po drugi svetovni vojni, ki jih je v Šentjanžu preživela naša takrat petčlanska učiteljska družina. Rad bi vam tudi po svoje predstavil širši pomen Rastoče knjige za našo kulturo. Ob koncu bi se spomnil na velikega slovenskega pesnika Franceta Prešerna.

SLOVENSKA UČITELJA PAVEL IN DARIKA JAPELJ

Moja pokojna starša sta bila res tista prava in značilna slovenska učitelja. V tistih že kar davnih časih so imeli naši učitelji poseben pomen in velik ugled pri osnovnem izobraževanju slovenskih, takrat še pretežno kmečkih ljudi. Takrat je bil v vsaki slovenski vasi prav poseben pojem njihov župnik in seveda njihov šolski upravitelj. Moj očka Pavel in mama Darinka sta se poročila v letu 1932. Takrat sta službovala v Hinjah v Suhi krajini. Tam se je rodila moja starejša sestra Marjana in nato še Mihec, jaz. Še pred drugo svetovno vojno smo odšli v šolo v Smedniku, kjer se je rodil moj dragi, danes že pokojni brat Boštjan. Iz Smednika smo se selili na Primskovo pri Kranju. Tam se je rodila in kmalu tudi umrla moja čudovita sestrice Špelca. Naša družina je zbežala pred vojno vihro in pred Nemci na Vrhniko. Tam smo preživeli kruto drugo svetovno vojno. Od

tam pa smo se selili in selili še naprej po vsem nam najlepši Dolenjski, in sicer od Šentjanža, prek Dobrnica do Dol. Nemške vasi v Trebnje.

V Šentjanž, v ta »pušeljc Slovenije« (po J. E. Kreku), smo se selili novembra leta 1945. Na star, predpotopni kamion smo naložili naše »modroce«, knjige, nekaj omaric in drugo imetje in se odpeljali z Vrhnike prek Stražišča pri Kranju (tam smo tudi zasilno stanovali pri našem stricu Janku) v Šentjanž. Našega potovanja v razpadajočem kamionu se še danes živo spominjam. Ko smo rinili za največjim možnim »gasom« in v prvi »brzini« po dolgem in strmem klancu v Gabrijelah, je v kamionu nekaj počilo. Kamion je v strmem klancu obstal in z njim vsa naša družina. Moja mama je bila kot vedno zelo iznajdljiva in je takoj našla prijaznega kmeta, ki nas je svojem konjem na kmečkem vozu »pricijazil« v Šentjanž. Tam so dodelili naši družini za stanovanje razpadajočo leseno barako, ki je stala tik ob Štirnovi hiši in pred Majcnovo hišo. Moja mama in tudi vsi mi smo najprej pričeli čistiti prostor v tej razpadajoči in smrdljivi baraki, ki je bila postavljena tik ob hlevskem gnojišču. Naš očka je od nekod privlekel star velik lonec in nekaj starih desk. Ker je bil tudi spreten mizar, nam je iz teh in drugih rekvizitov sestavil »udobno stranišče in popravil druge stvari. Mama se je vse življenje spominjala, kako ji je bilo takrat v srcu in duši težko, ko je ribala v baraki tla, prepojena s človeško krvjo pred kratkim pomorjenih nesrečnih ljudi.

Moj pokojni očka je takoj, ko smo se nastanili, pričel pripravljati osnovne pogoje za zasilno delovanje šole v Šentjanžu. Priznati moram, da je bilo silno iznajdljiv, tako kot mama. Skupaj z mizarjem gospodom Kosom sta le »spravila v kup« v prosvetnem domu nekaj šolskih klopi, mizo in šolsko tablo, ki je ponosno stala na razpadajočem »igralskem odru«. Prav tam, na »vzvišenem mestu«, smo morali vsi učenci takratnega četrtega razreda odgovarjati na težka vprašanja našega strogega učitelja Pavla. Vsa ta dolga leta sem imel tesne vezi z mojim dolgoletnim sošolcem, že pokojnim Francijem Štirnom, najuglednejšim veterinarjem v teh krajih. Vso njegovo družino še danes posebej spoštujem. Rad se spominjam tudi Jožeta Kosa, pa Gajskega Tončka in Ivana Goleta.

V Repovževi gostilni sta ta pripravila šolsko tablo kar na vratih gostilne. Tam sta tudi postavila nekaj provizoričnih šolskih klopi in prvi razred malih osnovnošolcev

je tam poučevala moja mama Darinka. Svoje prvo šolanje sta takrat začejala tudi Repovžev Janez in moj brat Boštjan,

Šolski pouk se je pričel 11. januarja 1946 in končal 5. julija. Že v naslednjem letu je na svet privekal, že v zidani hiši, moj brat Janez.

Takrat, v tistih krutih časih, seveda ni bilo zvezkov, knjig, svinčnikov ali morda celo barvic. Moji starši so se kljub pomanjkanju znašli in skupaj s svojimi šolarji ustvarjalno razvijali »provizorične pedagoške metode« za uspešno učenje.

Moj očka Pavel je v šentjanško šolsko kroniko takrat zapisal: *»Šentjanž, biser Dolenjske, je lep kraj, obdan z nizkimi dolenjskimi griči, posajenimi z vinsko trto. Ime gorica predstavlja za Dolenjca njegovo največje trpljenje in njegovo največje veselje. Vse svoje moči izrabi v vinogradu, ko koplje trdo zemljo in jo gnoji s svojim znojem, ko reže, jo škropi in nese težke brente v zidanico pod prešo. Njegova najljubša pot je v zidanico, saj ob pisani majolki pozabi na vse trpljenje, ki ga je moral prestati za rujno kapljico.«*

Moji starši so prišli s svojimi tremi otroki v Šentjanž, v razdejano in opustošeno vas med preplašene, izmозgane in utrujene ljudi, ki so se vračali v svoje razrušene in opustošene domove iz daljne Nemčije, kamor so jih Nemci prisilno izgnali. Ko so se spet vrnili domov, na svojo zemljo, so se jim oči zasvetile v nekakšnem svetem sijaju, polnem novih pričakovanj in življenjskih izzivov. Tem ubogim ljudem in predvsem njihovim nebogljenim otrokom sta moja oče in mama že v začetku leta 1946 omogočila za tiste čase dostojen šolski pouk vsem, kar 256 učenkam in učencem.

Za vedno se mi je vtisnila v globok spomin uprizoritev nasilnega izseljevanja naših Šentjancev in Šentjank s strani grobih nemških okupatorjev. Nekoč, morda v velikonočnem času leta 1946, so v Šentjanžu domačini priredili predstavo na prostem, kjer so uprizorili dogodke, ki so se resnično zgodili takoj na začetku druge svetovne vojne. Takrat so Nemci vdrli v Šentjanž in okolico in na hitro in nasilno s puškami in bajoneti natovarjali ljudi na tovarnjake in jih na odprtih tovarnjakih in nato naprej z vlaki vozili v neznanu, v tujino, daleč proč od njihovega Šentjanža. Na prireditvi oziroma predstavi so domačini ponovno simulirali tiste dogodke. V vseh ljudeh so bili groza, obup, duševna stiska in domotožje še tako

globoko zakoreninjeni, da so ob simulaciji dogodkov, ko so jih »našempljeni« Nemci s puškami in bajoneti vlekli iz domov in natovarjali na vozila, resnično jokali, vpili in tulili tako kot takrat, ko se je to res zgodilo. Tudi nas so hoteli Nemci odpeljati, ko smo bili še na Primskovem, vendar smo srečno ušli na Vrhniko. Takratne dogodke in vojno smo si vsi še kako globoko vtisnili v spomin. Zato smo Japljevi zlahka in v popolnosti doumeli in razumeli to predstavo, katere pristnost in originalnost ne bo nikoli ponovljena.

NOVI ŠENTJANŠKI LIST V RASTOČI KNJIGI

Zagnani šentjanški člani in podporniki društva Rastoča knjiga letos obračajo že drugi list svoje Rastoče knjige. Zato vam iskreno čestitam.

Že petnajst let z velikim zanimanjem in upanjem spremljam pestre in ustvarjalne akcije in programe, ki jih snuje in uresničuje v številnih krajih Slovenije *Društvo Rastoča knjiga* ob veliki pomoči in podpori pomembnih slovenskih znanstvenih, kulturnih, gospodarskih in družbenopolitičnih institucij, kot sta SAZU in Državni svet, in ob zavzeti moralni podpori priznanih in spoštovanih slovenskih ustvarjalnih ljudi iz znanosti in kulture. Društvo na svojstven način spodbuja kulturno rast v posameznih krajih, kjer spodbuja in neguje pri naših ljudeh ljubezen do lepih domačih in tujih knjig, do spoštovanja čudovitega slovenskega jezika (*»Slovenska beseda je beseda praznika, petja in vriskanja,« pravi I. Cankar v Kurentu*), do resnične etike in kulture. Vsi Slovenci smo lahko ponosni na našo imenitno kulturno preteklost, slavne pesnike, pisatelje in vse imenitne žene in može iz naše preteklosti in sedanje široke kulturne dejavnosti. Le resnična, tista prava kultura, tista, ki nenehno raste in se razrašča, bo lahko rešila našo ljubo Slovenijo.

V več kot 30 krajih Slovenije je društvo organiziralo že veliko različnih kulturnih prireditev, na katerih so predstavljali pomembne knjižne stvaritve ustvarjalnih krajanov in krajanov. Bile so povsod na Slovenskem: v Ljubljani, Mariboru, Novem mestu, Trebnjem, Stični, Šentrupertu, Šentjanžu, Brusnicah in še marsikje. Mene pa posebej veseli, da jih je bilo največ prav pri nas, na Dolenjskem.

Dolenjska in belokranjska dežela imata častitljivo preteklost, ki nam je dala slavne ljudi, morda kar cvet slovenske inteligence, kulture, razumništva in ustvarjalnosti; ti so se šolali na novomeški gimnaziji (*ustanovljena kot druga v Sloveniji 8. avgusta 1746; Marija Terezija*). Kdo ne pozna Plemlja, Župančiča, Ketteja, Lamuta, Jakca, Kozine, Barage, Glavarja, Tomca, Štuklja, Mlakarja, Klemenčiča, Golije, Bukovčeve, Andrijaniča? Vsi naši slavni Dolenjci so vtisnili globok in neizbrisen pečat v naši in slovenski kulturi, znanosti, zgodovini in gospodarstvu. Rad se spominjam značilnega govora dragega akademika prof. dr. Franceta Bernika v devetdesetih letih ob prvi Prešernovi proslavi v novi, samostojni Sloveniji v Novem mestu. Ko je govoril o naši pokrajini in naših slavnih ljudeh, nam je med drugim tudi lepo povedal, da iz teh krajev vedno veje topel veter proti centru naše države.

Posebej bi rad omenil še svoje osebno veselje in nagnjenje do knjige in slovenske kulture. Rad in velikokrat sem deklamiral, recitiral in igral v mladinskih igrah in na najrazličnejših proslavah. Seveda vedno pod skrbnim vodstvom in strogim mentorstvom mojega očka. Že kot rosno mlad dijak klasične gimnazije sem imel v letu 1947 priložnost, da me je stric popeljal v ljubljansko Dramo, kjer sem poslušal in gledal nastop pisatelja F. S. Finžgarja, častitljivega aristokratskega gospoda, ki nam je počasi bral izbrane odstavke iz svojega, takrat tako čisto našega slovenskega romana *Pod svobodnim soncem*. Ta knjiga me je vsega prevzela in mi vzbujala ogromno otroške domišljije in romantičnih čustev. Že v naslednjem letu (11. junija 1948) pa me je kot izbranega stiškega dijaka doletela posebna čast, da sem deklamiral v ljubljanski Drami samemu Otonu Župančiču ob praznovanju njegove sedemdesetletnice njegovo pesmico *Breza in hrast (Breza, breza tenkolaska kdo lase ti razčesava ... Hrast, hrast kodrogrivec, kdo lase ti goste mrši ...)*. Še vedno se rad spominjam, kako me je naš slavni pesnik po mojem nastopu stisnil k sebi in me počohal po glavi. V zadnjem letniku novomeške gimnazije pa je bil naš profesor slovenščine danes že pokojni doktor Ivan Toporišič. Vsem dijakom je vsajal povsem nove, drugačne in svojstvene poglede na našo slovensko literaturo, da slovnice sploh ne omenjam. V svojem že kar dolgem življenju sem imel posebno čast in priložnosti,

da sem podrobneje spoznaval in včasih tudi prijateljeval z nekaterimi pomembnimi kulturnimi umetniki.

Številna srečanja in kar dolgi pogovori s Pinom in Pio Mlakar v njuni domačiji ob Krki so mi dajali posebno moč in nov kulturni etos, prepoln etike in estetike, ki sega do vseh ljudi, ki v srcu dobro mislijo.

V letu 1999 sem se večkrat srečal, si dopisoval in se dolgo pogovarjal ob lepih dolenjskih večerih, morda v zidanici, z dolenjskim pesnikom Tonetom Pavčkom. Enkrat sem mu poslal Šentjanški glas, v katerem so v Šentjanžu objavili pismo moje mame Darinke Japelj, kjer je opisala svoja doživetja pri učiteljevanju v Šentjanžu. Časopis je objavil tudi njeni pesmi *Samoglasniki* in *Porušena šola*. Pesmi govorita o težkih vojnih časih, ki so jih ljudje doživljali v Šentjanžu. Moja mama je bila vedno zelo uspešna, širše uveljavljena učiteljica, predvsem otrok prvih razredov osnovne šole. Navedel bi morda le nekaj kitic iz takrat objavljenih *Samoglasnikov*: *A, a, a- mame ni doma, ata so nam odpeljali, mi sirotke smo ostali, a, a, a, staršev ni doma. O, o, o – kako je »blo« hudo, nam domove so požgali, vse ljudi so odpeljali, o, o, o kako je »blo« hudo.* In še na koncu: *A, e, i, o, u, zdaj smo zopet tu. I, u, e, o, a – za zmeraj smo doma.*

V pisnem odgovoru, ki mi ga je poslal Tone Pavček 18. maja 1999, je napisal tudi naslednje:

»Z zanimanjem, radovednostjo in z milim veseljem sem bral pismo in pesmi Vaše mame. Neka posebna toplina in doživeta bridkost vejeta iz pesmi, še zlasti iz *Samoglasnikov*, njeno pismo pa je zgled in dokument o velikih, visokih in vrednih ljudeh našega časa, tistega od včeraj, iz katerega rastemo tudi mi in naši zanamci. Preproste veličine teh ljudi, ki so storili mnogo več, kot jim priznavamo, ne izbriše čas in je ne bi smeli pozabiti. Naše življenje je mogoče, ker je njihovo nadaljevanje.

Ko se Vas, spoštovani gospod Miha, spominjam in obnavljam besede najinega prvega srečanja, si mislim, kot Vi že dolgo veste in nosite v sebi: Kakšno lepo mamó imate! – imate še vedno in za zmeraj. S takšno dediščino je lažje in lepše živeti. Ob tem, hvala Vam za delitev svojega bogastva z mano! Tone Pavček«

Rastoča knjiga se že razrašča v »našo lepo slovensko lipo« s sončnimi rumenimi

cvetovi »dekljic z rastočo knjigo« iz Ljubljane in iz drugih slovenskih krajev, tudi iz vašega in mojega Šentjanža, in z rastočimi knjigami sveta.

To mlado slovensko lipo zalivajo številni entuziasti, »dekleta in fantje«, med katerim so prav gotovo gospodje Gabrijelčič, Žekš, Bajd, Bernik, Zupan in Brvar in gospe Brce, Volasko in Miklič.

Vsi naštetni in vsi drugi opravljajo plemenito delo, ki ne bo nikoli pozabljeno. Plemenito, visoko kulturno in vsega spoštovanja delo pa opravljate tudi pri vas, drage Šentjanke, dragi Šentjanci.

PREŠERNOV DAN JE VSESLOVESKI KULTURNI PRAZNIK

Franceta Prešerna dobro poznamo vsi pravi Slovenci. S svojimi pesmimi nam stalno vliva ljubezen do slovenskega naroda, našega prečudovitega slovenskega jezika, do etike, humanosti in najvišjih človeških vrednot. Moj pokojni očka Pavel me je že kot malega šolarčka naučil deklamirati veliko Prešernovih pesmi. Vse svoje življenje je bil v vseh krajih, kjer je učiteljeval, tudi velik režiser, igravec, izrazit motivator in idejni vodja številnih kulturnih prireditev, iger, dram in proslav. V letu 1946 je v takratni dvorani kulturnega doma organiziral zanimivo Prešernovo proslavo, kjer smo nastopali, deklamirali in peli njegovi učenci in učenke. Takrat je bilo vse to za nas posebej zelo lepo.

Ob svojih razmišljanjih bi rad opisal dogodek, ki se me je posebej globoko dotaknil. Ko sem končal drugi razred gimnazije, me je mama vzela s seboj na Rab na sindikalne počitnice zaslužnih učiteljic. V starem hotelu so ob nekem kulturnem večeru ob morski obali priredili nekakšno proslavo, ki so jo organizatorji namenili našemu Prešernu. Pri mizi, pri moji mami in meni, je sedelo še nekaj slovenskih učiteljic. Posebna zanimivost dogodka je bila, da je celotna prireditev potekla izključno v hrvaškem jeziku. Prešernov življenjepis, recitacije sonetov, vse v hrvaščini. Ko smo poslušali še hrvaški Uvod h Krstu pri Savici, so moje sosede, prave slovenske učiteljice, s svinčnikom (protestno) napisale kar na dopisnico pesem *O Vrba, srečna, draga vas domača* in me prepričale, naj zrecitiram to lepo pesem v našem klenem slovenskem jeziku.

Moja mama je bila tudi enkratna diplomatka in je večje prepričala organizatorje za moj nastop. Če verjamete ali ne, sem za svoj nastop, ki sem ga opravil z najmočnejšim glasom, patosom in ljubeznijo, požel velik aplavz, največji v življenju.

Naj končam svoje razmišljanje o Prešernu z zapisom akademika Janka Kosa:

»Prešern je enakovreden vrstnik največjih romantičnih pesnikov, saj se njegove stvaritve lahko merijo z dosežki največjih evropskih lirikov od antike do novejših časov.«

Svoj nagovor in razmišljanje pretežno posvečam ljubezni do staršev, ki so mi vsadili veliko lepih vrednot in občutek, da jih ne bom nikdar dorastel.

Hvala lepa prav vsem vam. Vesel sem vašega in mojega Šentjanža, na katerega me vežejo prelestni spomini na otroška leta.